

ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА УМІНЬ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

З'ясовано, що вміння самоорганізації є універсальною групою умінь, які можуть бути застосовані в різних сферах професійної діяльності, в тому числі в галузі мистецької освіти. Досліджено зміст умінь художньо-творчої самоорганізації майбутнього вчителя музичного мистецтва, які розглядаються у взаємозв'язку трьох ключових груп: цільової, рефлексивної та особистісної. Зроблено висновок, що дані вміння формуються з урахуванням рівня розвитку пізнавальної активності, креативності мислення і специфіки розв'язування студентами фахових завдань у площині художньо-творчої діяльності.

Ключові слова: самоорганізація, вміння художньо-творчої самоорганізації, вчитель музичного мистецтва.

Выяснено, что умение самоорганизации является универсальной группой умений, которые могут быть применены в различных сферах профессиональной деятельности, в том числе в области художественного образования. Исследовано содержание умений художественно-творческой самоорганизации будущего учителя музыкального искусства, которые рассматриваются во взаимосвязи трех ключевых групп: целевой, рефлексивной и личностной. Сделан вывод о том, что данные умения формируются с учетом уровня развития познавательной активности, креативности мышления и специфики решаемых студентами профессиональных задач в плоскости художественно-творческой деятельности.

Ключевые слова: самоорганизация, умения художественно-творческой самоорганизации, учитель музыкального искусства.

The article states that the self-organization ability is a universal group of skills that can be applied in various fields of professional activity, including art education. The content of artistic self-organization abilities of a prospective music art teacher has been studied. These skills are considered in relation to three key groups: focus, reflexive, and personal ones. It was concluded that these abilities are developed in accordance with the level of development of cognitive activity, creative thinking and specifics of solving professional tasks in artistic and creative activities by students. Artistic self-organization abilities of a prospective music art teacher include abilities of subjects' of training to frame an objective and identify ways to achieve it on the basis of developing the following skills: to plan artistic and creative activities, to simulate, efficiently

organize artistic and creative activities, to engage in artistic and creative activities step by step, to monitor and self-control; to adjust progress and results of artistic and creative activities.

Key words: *self-organization, abilities of artistic and creative self-organization, a teacher of music art.*

Сучасне суспільство висуває якісно нову вимогу до мистецької освіти, яка повинна бути націлена на підготовку цілісної особистості фахівця, здатного до самореалізації та самовдосконалення. Необхідність формування у студентів-музикантів умінь самоорганізації можна розглядати як наслідок появи нових запитів освітньої практики, де домінуючими є ключові компетенції – найбільш загальні, універсальні, вироблені способи дії, що дозволяють майбутньому фахівцеві розуміти ситуацію, досягати результатів в особистому та професійному житті в умовах конкретного суспільства.

Ми пропонуємо розглядати самоорганізацію з двох позицій: як особистісну якість і як траєкторію діяльності суб'єктів освітнього процесу. Як особистісна якість самоорганізація – це інтеграційна і динамічна здатність суб'єкта процесу навчання, що характеризується усвідомленими цілями навчання, комплексом умінь і диверсифікацією стилів навчальної діяльності. Друга позиція дозволяє нам розглядати самоорганізацію як алгоритм організаційної діяльності, що виявляється через індивідуальну траєкторію саморегуляції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що проблемі самоорганізації у науково-педагогічній літературі відведене чільне місце, оскільки автори досліджень вважають її формою прояву активності особистості в межах спеціально організованої діяльності (О. Барвенко, Т. Гура, Н. Дмитренко, М. Дьяченко, Н. Кабусь, Л. Кандилович, С. Кульневич, В. Моросанова, Н. Попова, А. Яворський та інші). Професійній самоорганізації вчителя музичного мистецтва присвячені дослідження українських (К. Завалко, А. Зайцева, А. Маричева, Н. Млиницька, Т. Пляченко, Н. Салан, Н. Сегеда та інші) і російських авторів (В. Арюткін, Л. Лобова та інші).

Психологічні основи формування вмінь самоорганізації студентів вищих навчальних закладів досліджує Н. Мерко [4]; проблемі формування у майбутніх учителів умінь професійної самоорганізації присвятила своє дослідження Н. Дуднік [1]; В. Жигірь [2] визначила умови успішного формування вмінь і навичок самоорганізації професійної діяльності під час професійної підготовки менеджера освіти.

Мета статті – на основі сучасних наукових досліджень розкрити зміст та структуру умінь художньо-творчої самоорганізації майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Аналіз досліджень і досвіду формування умінь художньо-творчої

самоорганізації особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва дозволив сформулювати ряд протиріч, як-от: між сучасними вимогами суспільства до рівня фахової самоорганізації особистості молодого вчителя і недостатньою орієнтованістю їх на даний процес; між досвідом ефективної підготовки фахівців у вищих закладах мистецької освіти і недостатнім урахуванням цього досвіду при формуванні фахової самоорганізації вчителя музичного мистецтва; між необхідністю формування умінь художньо-творчої самоорганізації студентів і недостатньою розробленістю моделі даного процесу і умов її реалізації в процесі навчання. Виявлені протиріччя свідчать про те, що проблема теоретичного обґрунтування та експериментальної перевірки педагогічних умов формування умінь художньо-творчої самоорганізації є актуальними.

У науковому вимірі самоорганізація розуміється як системне поняття. У результаті процесу самоорганізації відбуваються зміни в структурі особистості, які мають відтворюючий чи вдосконалюючий характер і спрямовані на збереження цілісності особистості. У нашому розумінні самоорганізація особистості вчителя музичного мистецтва – це детермінований базисною потребою особистості процес, побудований на цілеспрямованому, активному втіленні її сутнісних сил, який забезпечується власною упорядковано-спланованою діяльністю і спричиняється відповідністю законам духовного, психічного і фізичного буття людини.

На підставі теоретичних узагальнень можна зробити висновки щодо необхідності окреслення педагогічних умов, результатом реалізації яких стане підвищення мотивації майбутнього вчителя музичного мистецтва до оволодіння вміннями самоорганізації в ході художньо-творчої діяльності, сформоване інтегральне мислення фахівця, його готовність адаптуватися в різних соціально-культурних умовах.

Психологічні, педагогічні і методичні дослідження, що стосуються проблеми самоорганізації студента в освітньому процесі, свідчать про те, що їй відводиться важлива роль в структурі навчальної діяльності, зокрема художньо-творчій, оскільки самоорганізація є основним компонентом системи самоврядування. За умови сформованості у студентів цих умінь вони зможуть успішно аналізувати завдання і умови навчання, раціонально спланувати і грамотно організувати своє навчання, адекватно оцінити і своєчасно скоригувати або вдосконалити хід роботи, потім підвести підсумки своєї навчальної діяльності, тобто зможуть нею ефективно управляти. Від того, наскільки у майбутніх учителів музичного мистецтва сформовані перераховані вміння, значною мірою залежить і їх активність у процесі навчання і результативність їх художньо-творчої діяльності в цілому.

У широкому сенсі наукове поняття вміння означає результат оволодіння студентами новою дією (способом дії), яке ґрунтується на

відповідному правилі (або знанні), а також на його використанні при вирішенні конкретних завдань. Це означає, що дії, в основі яких лежать вміння, відрізняються тим, що їм властива доцільність, що виражається у виборі тих чи інших прийомів діяльності. Особливо це важливо тому, що прийомів діяльності багато, але для здійснення певного акту потрібно вибрати з цієї множини прийомів оптимальні, найбільш підходящі і продуктивні. Тобто саме відбір студентами необхідних способів діяльності і визначає сутнісну сторону сформованості конкретного вміння.

Уміння трактується також як виконання відповідних прийомів на практиці. Для цього слід знати умови, яких повинні дотримуватися студенти для досягнення поставленої мети.

Термін «уміння» тісно пов'язаний з поняттям навички, яке можна визначити як «автоматизоване» (тобто закріплене вправами, організоване повторенням, цілеспрямованим і заснованим на тій чи іншій методиці) вміння виконувати ту чи іншу дію. Багато разів повторюване вміння стає навичкою.

Ступінь сформованості конкретного вміння перевіряється за допомогою цілого ряду критеріїв, серед яких можна в першу чергу виокремити такі: склад, якість і усвідомленість виконуваних операцій; їх розгорнення, повнота і послідовність; ступінь складності мисленневих операцій; рівень їх узагальненості; самостійність виконання дії; обсяг витраченого на його виконання часу.

К. Платонов виділяє такі рівні сформованості умінь [5, с. 98–103]:

1) початкове вміння (слабо виражене відношення до навчально-професійної діяльності, навіть прості види самостійної роботи вирішуються неефективно, діяльність здійснюється з опорою на побутові знання, вміння і навички, вироблені шляхом проб і помилок);

2) недостатньо розвинене вміння (недостатньо виражене ставлення до навчально-професійної діяльності, але знання про способи виконання самостійних видів діяльності в цілому засвоєні, навчально-пізнавальна діяльність носить наслідувальний характер, самостійність проявляється нерегулярно і тільки під керівництвом педагога-консультанта);

3) середньорозвинені вміння (потреба в навчально-професійної діяльності в цілому сформована, знання про способи її здійснення засвоєні, діяльність носить репродуктивний характер, в діях присутня самостійність, однак потрібна постійна мотивація зі сторони педагога);

4) високорозвинене вміння (потреба в навчально-професійній діяльності сформована повністю, знання про способи її здійснення засвоєні, діяльність носить продуктивний характер, досить часто проявляється самостійність, при цьому допомога педагога або консультанта мінімальна);

5) майстерність (потреба в навчально-професійної діяльності і самоосвіті сформована, відзначається глибокий інтерес до неї, діяльність носить творчий характер, постійно проявляється самостійність, не потрібно

участі педагога).

У руслі розуміння загальних умінь слід розглядати і вміння самоорганізації особистості. Необхідно відзначити, що дані вміння не є чимось абсолютно новим у педагогічній науці. Л. Фрідман та І. Кулагіна дані вміння розглядають як уміння, що забезпечують організацію процесу засвоєння знань (вміння планувати, контролювати і оцінювати свою роботу) [6, с. 22].

На нашу думку, головні відмінні особливості умінь самоорганізації полягають у їх комплексному характері; інтеграційному взаємозв'язку; високому рівні саморегуляції особистості, значній продуктивності; сприйнятті їх особистістю як значущих не тільки професійно, а й особистісно. Ці особливості надають умінням самоорганізації імпульс додаткової синергії, який виводить їх на більш високий рівень.

Уточнимо, що оскільки процес самоорганізації виростає з процесу організації за рахунок більш складних, відкритих нерівноважних зв'язків всередині елементів організації, то логічно припустити, що вміння самоорганізації особистості за своїм операційним змістом будуть співпадати з уміннями організації особистості. Зауважимо, що відмінності умінь самоорганізації особистості від умінь організації особистості знаходяться у площині не кількісної переваги, а більш високого якісного рівня розвитку даних умінь.

Як і будь-який складний процес, самоорганізація є багатокомпонентним утворенням. Ми згодні з думкою А. Ішкова щодо п'яти функціональних компонентів процесу самоорганізації, що відображають її основні вміння [3]:

- 1) цілепокладання (відображає рівень розвитку умінь прийняття і отримання мети);
- 2) аналіз ситуації (відображає рівень розвитку умінь виявлення і аналізу обставин, істотних для досягнення поставленої мети);
- 3) планування (відображає рівень розвитку умінь планування особистістю власної діяльності);
- 4) самоконтроль (відображає рівень розвитку умінь контролю й оцінки особистістю власних дій, психічних процесів і станів);
- 5) корекція (відображає рівень розвитку умінь корекції особистістю своїх цілей, способів і спрямованості аналізу істотних обставин, плану дій, критеріїв оцінки, форм самоконтролю, вольової регуляції і поведінки в цілому).

На нашу думку, саме вони є найбільш значущими для успішного здійснення процесу художньо-творчої самоорганізації майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Об'єднавши функціональні і особистісні компоненти самоорганізації, проаналізувавши всі вищевикладені потрактування науковцями умінь, ми об'єднали уміння художньо-творчої самоорганізації майбутнього вчителя

музичного мистецтва в три групи: цільова, рефлексивна і особистісна.

У підґрунті цільової групи вмінь художньо-творчої самоорганізації майбутнього вчителя музичного мистецтва лежить потреба в цілепокладанні і досягненні поставлених цілей за рахунок вольових зусиль. Ця група вмінь забезпечує усвідомлене цілепокладання, позитивну мотивацію до художньо-творчої самоорганізації в умовах набуття бази знань щодо суті вмінь художньо-творчої самоорганізації.

У цьому контексті вважаємо важливими вольові якості особистості, які відображають рівень розвитку навичок регуляції особистістю власних дій, психічних процесів і станів, демонструють розвиненість вольових якостей, уміння долати виникаючі на шляху до поставленої мети перешкоди, характеризують здатність особистості мобілізувати свої фізичні і психічні сили, концентрувати в заданому напрямку активність, що забезпечує необхідне спонукання, яке ініціює художньо-творчу діяльність і підтримує її у ході реалізації плану.

Уміння даної групи характеризуються прийняттям і утриманням цілей, усвідомленістю даних процесів і виконаних дій. Особистість з розвиненим цілепокладанням самостійно висуває цілі, самостійно і усвідомлено організовує свою художньо-творчу діяльність; її цілі відрізняються реалізмом, деталізацією і стійкістю. До складу цільової групи входять такі вміння художньо-творчої самоорганізації майбутнього вчителя музичного мистецтва:

- уміння визначати цілі художньо-творчої діяльності (усвідомлення сенсу художньо-творчої діяльності, здатність побачити проблему і зрозуміти поставлені задачі, висловити мету даної діяльності словесно);
- уміння приймати поставлені цілі художньо-творчої діяльності ззовні (усвідомлення своїх інтересів, мотивів і визнання мети художньо-творчої діяльності як особистісно значущої);
- уміння досягати мети художньо-творчої діяльності (подолання труднощів, досягнення кінцевого результату своєї діяльності).

У рамках рефлексивної групи знаходяться вміння художньо-творчої самоорганізації майбутнього вчителя музичного мистецтва на основі потреби в прогнозуванні, плануванні, аналізі виконуваної художньо-творчої діяльності на основі рефлексивних дій, в управлінні з яскраво вираженою позицією «само». Ця група пов'язана з уміннями студентів зазирнути в майбутнє і намітити перспективу художньо-творчої діяльності. Уміння, що входять до цієї групи спрямовані на оцінне ставлення до власної художньо-творчої діяльності і внесення необхідних корективів, сприяють аналізу причинно-наслідкових зв'язків, стимулюють розвиток здатності до самовивчення, до роботи над собою і до застосування цієї здатності до умов професійного буття. До рефлексивної групи увійшли такі вміння художньо-творчої самоорганізації майбутнього вчителя музичного мистецтва, як-от:

– прогнозувати результат художньо-творчої діяльності (здійснення пошуку шляхом досягнення мети і вирішення завдань художньо-творчої діяльності, передбачення її результату);

– планувати свою художньо-творчу діяльність (складання загального плану майбутньої художньо-творчої діяльності, визначення послідовності дій, організація робочого місця і тимчасова організація даної діяльності);

– проектувати свою художньо-творчу діяльність (продумування і підготовка матеріалу, вибір інструментів художньо-творчої діяльності, оптимальних способів виконання діяльності);

– контролювати свою художньо-творчу діяльність (своєчасне виявлення і виправлення вже допущених у ході діяльності помилок, неточностей відповідно до мети і плану діяльності, аналіз помилок і визначення шляхів їх виправлення);

– оцінювати свою художньо-творчу діяльність (порівняння отриманого кінцевого результату діяльності з поставленою метою, оцінювання не тільки результату діяльності відповідно до критеріїв оцінювання, а й процесу досягнення результату – власних старань, зусиль, витрат часу, раціональності і т.д.);

– коригувати свою художньо-творчу діяльність (внесення виправлень, поправок у послідовність виконання практичних дій для досягнення поставленої мети і в кінцевий результат діяльності, внесення виправлень відповідно до критеріїв оцінювання).

Уміння, що входять до особистісної групи художньо-творчої самоорганізації виражаються в індивідуальних для кожного студента практичних діях. Вони характеризують мобілізацію студентами своїх особистісних можливостей, усвідомленість ними здійснюваних дій, концентрацію активності, що спонукає до самостійності та ініціативності в художньо-творчій діяльності. Це такі вміння, як:

– діяти самостійно (самостійне здійснення пошуку вирішення проблеми, самостійне подолання труднощів, вміння діяти в новій ситуації);

– діяти критично (виконання аналізу виконаної роботи для досягнення поставленої мети, рефлексія з приводу власної художньо-творчої діяльності з метою можливого об'єктивного її оцінювання і виконання «роботи над помилками»);

– діяти ініціативно (спонукання до «нового» – до нових форм, засобів, способів досягнення мети художньо-творчої діяльності; творче відношення до виконуваної діяльності, вихід за межі заданих умов як прагнення до пошуку нових шляхів успішного виконання мети діяльності; особиста зацікавленість в досягненні результату).

Отже, на основі аналізу проблеми формування умінь художньо-творчої самоорганізації майбутнього вчителя музичного мистецтва, можемо зробити висновок, що вміння самоорганізації є універсальною групою умінь, які можуть бути застосовані в різних сферах професійної

діяльності, в тому числі в галузі мистецької освіти. Вміння самоорганізації у студента-музиканта формуються з урахуванням рівня розвитку його пізнавальної активності, креативності мислення і специфіки розв'язуваних фахових завдань у площині художньо-творчої діяльності.

Під уміннями художньо-творчої самоорганізації майбутнього вчителя музичного мистецтва розуміється здатність суб'єктів навчання формулювати мету і визначати шляхи її досягнення на основі сформованості наступних груп умінь: планувати художньо-творчу діяльність; моделювати; раціонально організовувати художньо-творчу діяльність; поетапно здійснювати художньо-творчу діяльність; організовувати контроль і самоконтроль; коригувати хід і результати художньо-творчої діяльності.

Подальшого вивчення та наукового обґрунтування потребує проблема конкретизації засобів управління процесом формування умінь художньо-творчої самоорганізації студентів вузу, що уможливить зрозумінні змісту, основних функцій та умов його протікання. Це дозволить надалі грамотно керувати даним процесом у фаховій підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва, прогножуючи його результати та шляхи корекції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дуднік Н. Ю. Формування у майбутніх учителів умінь професійної самоорганізації: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Н. Ю. Дуднік ; Ін-т вищ. освіти НАПН України. – К., 2010. – 20 с.
2. Жигирь В. И. Подготовка будущего менеджера образования к самоорганизации профессиональной деятельности / В. И. Жигирь // Научно-исследовательские публикации : [научный журнал]. – Воронеж : ВЭЛБОРН. – 2014. – № 9 (13). – С. 24–33.
3. Ишков А. Д. Развитие уровня самоорганизации профессиональной деятельности. [Електронний ресурс] / А. Д. Ишков. – Режим доступу: <http://euis.mgsu.ru/organizations/RealizDogovorov/realizatsiya-2009/2009-4-polnye/11.4.1.12-uroven-samoorg-polnaya.pdf>
4. Мерко Н. Психологічні основи формування вмінь самоорганізації студентів вищих навчальних закладів. [Електронний ресурс] / Н. Мерко. – Режим доступу: <http://masters.kubg.edu.ua/index.php/gi/article/view/90#.WBA3sNKLTIV>
5. Платонов К. К. О знаниях, навыках и умениях / К. К. Платонов // Советская педагогика. – 1963. – №11. – С. 98–103.
6. Фридман Л. М., Кулагина И. Ю. Формирование у учащихся общеучебных умений / Л. М. Фридман. М. : Просвещение, 1991. – 288 с.